

ЕКСТАЗ ОТ ТЕКСТА

*Поетите трябва да бъдат най-важният
обект на изучаване за философа,
който иска да опознае човека.*

„Размисли“
Жозеф Жубер

Петър Пламенов

ЕКСТАЗ ОТ ТЕКСТА

ЕСТЕТИЧЕСКИ ОПИТ С ТЕКСТА
УДОВОЛСТВИЕ И КРИТИКА

София • 2023

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

© 2023 Петър Пламенов

© 2023 Петър Пламенов, дизайн на корицата

© 2023 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-5276-1

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Увод. НАСЛАЖДАВАЩИЯТ СЕ ЕЗИК</i>	7
<i>I глава. ЕКСТАЗЪТ</i>	15
<i>Ekstasis contra stasis</i>	16
<i>stasis</i>	18
<i>ekstasis</i>	20
Определение	21
отвътре навън	40
границы и брегове	41
<i>типология на възможностите</i>	48
Екстатичното тяло	62
<i>плътта</i>	63
<i>кожата</i>	64
<i>танцът</i>	73
<i>еросът</i>	79
<i>умният екстаз</i>	87
<i>нескрито огледало</i>	93
<i>болката</i>	108
<i>смърт и възкресение</i>	124
<i>II глава. ИЗУМЛЕНИЕ</i>	135
Излизане и потъване	136
<i>излизането</i>	136
<i>ритъм и музика</i>	137
<i>ритъм</i>	141
<i>мелодия</i>	143
<i>лудостта</i>	145
Ентусиазъм	148
<i>разширяване на душата</i>	151
<i>три възторга</i>	177
<i>Катарзис, кайрос и кенозис</i>	178
<i>катарзис</i>	180
<i>апейрон</i>	185
<i>потъването</i>	189
<i>тишината</i>	192
<i>гледката</i>	194
<i>блясък и просветление</i>	196
<i>светлина и слово</i>	197
<i>блясък</i>	201
<i>яснотата</i>	201
<i>завръщане в Рая</i>	203

<i>III глава. ЕЗИК И ЕКСТАЗ</i>	209
Езикът – <i>prima poesis</i>	210
<i>ordo amoris</i>	213
безплътни следи	224
потрес и чудо	238
борба и оръжие	244
удоволствието	251
хедоне и доволство	254
играта	261
<i>logos ludens</i>	266
игровият екстаз	282
удоволствие срещу болка	300
диалог помежду	303
<i>IV глава. КРИТИКА И ЕКСТАЗ</i>	315
преминаване по моста	316
разгадаване на очевидното	317
реките на Рая	323
майсторство в тайната	333
критика срещу безсмислие	335
живот с другия	337
<i>otium</i> или <i>negotium</i>	340
четене и препрочитане	343
игра на зарове	346
образ и подобие	353
изричане и проявяване	356
екстатичност на критическия поглед	369
споделяне	372
сливане и отстраняване	386
критика и сътворяване, или изкуството на Арахна	401
текстаз, или щастие от разноречието	404
съблазнителното тяло на текста	408
стихия на екстаза	411
херменевтичният екстаз	418
учудването	423
безкрайността на кръга	426
Заклучение. ЕНТЕЛЕХИЯ НА ЕКСТАЗА	433
Приложение	
НИЩЕТА НА ПАРОДИЯТА, ИЛИ ЗА ПАЛИАТИВНАТА МИСЪЛ НА НАСТОЯЩЕТО	437
ЧЕТЕНЕ СРЕЩУ ЗЯПАНЕ– КНИГАТА НА ВОЙНА СРЕЩУ МЪРЗЕЛА (РАЗМИСЛИ ПО ПОВОД СМИСЪЛА ОТ ЧЕТЕНЕТО)	468
Библиография	474

УВОД

НАСЛАЖДАВАЩИЯТ СЕ ЕЗИК

*Никакви думи не могат
да заместят съзерцанието!*
Антоан дьо Сент Екзюпери

Нарцис, или за неспособността за екстаз

Нарцис единствен е познал болката на никога непостигнатото наслаждение, тъй като е опитал да постигне радостта и себе си в порива на любовта, оказал се невъзможен, защото е бил прокълнат да не открие Другия, влюбен единствено в себе си. Неговият екстаз тъй и не бил постигнат. Нарцис не е успял да открие достатъчно прилика със себе си в отражението и така не е могъл да се познае. Неговото огледало се е оказало твърде текливо – водата, и твърде несигурно, за да му отвърне или да се умилюва над него. Отражението е привидният Друг, всъщност то е лишеността от Другия, но и от себе си, неговата реалност е измамна, тя дори не е възможна, защото отражението винаги е тук, но и никога не остава само тук.

Човек познава себе си в езика, той сътворява личността, битието и мирозданието си тъкмо в тъканта на словото. Езикът е огледало, също толкова изменчиво и непостоянно, колкото и водите на течащия поток пред очите на Нарцис, но това огледало

е милостиво, тъй като то носи наслаждение, тъй като позволява да се случи екстазът на любовта – излизането извън себе си и, позволява срещата с Другия и откриването на собствената ни личност.

Нарцис се е загледал във водите заради тъгата и самотата си, ние се заглеждаме в словото, за да се утешим, за да открием, че не сме сами, че думите излъчват някаква любов, която ни зове и дори съблазнява, излъчват страст, която ни желае. Нарцис е търсил в отражението отговор, но не е могъл да го получи, той е имал нужда от утеха, любов и разбиране, той е търсил щастие и наслада, искал е да доволства в красотата. Но е искал да доволства в красотата единствено за себе си и заради това е бил наказан. Красотата изисква споделеност.

Нарцис е всъщност неспособността за екстаз – и като възможност за излизане от себе си, и като способност за щастие и доволство. Нарцис е погинал, защото се е оставил да съществува само в страданието и тъгата, стопил се е, защото не е познал радостта. Неслучайно той се превръща в цвете – толкова, доколкото можем да осмислим съществуването на цветето като напълно безкористно естетически, то е сякаш единственото създание във всемирния ред, чийто смисъл и цел не лежат отвъд, а напълно съвпадат с безметежността. Цветето е оживотворената красота и радост, които нямат друга цел освен своята собствена изразителност, пищна, т.е. цъфтяща в пълнота същност, един онтологически максимум, който не зависи от нищо външно. Тайната на естетическото и тайната на цветето са сякаш близки – извеждането навън, в израза, на скритото, неявното и духовното, осетивяването на трансцендентното и въздигане на сетивното до ейдетическото, до идеята.

Животът на цветето е очакване и екстаз, постигане и избухване на екстаза – осъществяване на естетическия парадокс на свързването на трагично разединените обект и субект в блажения фокус на безкористната безметежност на естетическия миг-цялост, където всичко е във всичко и микрокосмосът сменя в себе си макрокосмоса. Безкористността – разцъфналото в непокътната красота, всепокоряващо цвете, е пълната реализация на свободата и на човешкото като пълнота на сетивната утоле-

ност и интелигибилното метафизично постигане на една истина, която се рационализира, но не като схема и формула, а като откровение. Защото естетическото се отдава като зрима истина, която може да се постигне единствено цялостно и мигновено, весело, леко и игрово, а не мъчително, бавно, чрез размисъл. Съзерцателният момент съвпада с екстатичността, той е моментален, тотално настоящ и плътен, ориентиран към едно тотално „сега-тук“, в едно неизменно „как-така“.

Трагедията на Нарцис е именно неспособността за безкористно екстазно преобразяване, толкова, доколкото нарцисистичността е личностна сладостна самозаблуда, дълбоко ригидна и инфантилна форма на несамеоосъзнатия егоцентричен Аз, който не успява да разпознае себе си като Друг, Непознат, Скрит – като битийна загадка, която следва да бъде разгадавана в дългото онтологическо пътешествие. Съвременният нарцисизъм не е просто последствие от нищепанския индивидуализъм и копнежа по един творчески неограничен субект Свръхчовек, а по-скоро на затыналия, изгубил себе си и своя път Шопенхауеров скептик, вкусил от трезвите огорчения на круширания рационализъм и потреса на екзистенциализма, който изисква особена трагическа устойчивост и сила от потопения в случайния абсурд на битието Аз. Ето защо невинният пуеристичен, простим в чара на детството, преди тежката депресираща вина от несъстояването на зрелостта – пълнолетието, в аспекта на Кантовата просвещенска отговорност-свобода, което означава и събудена естетическа личност, способна на безкрайни естетически идеи, довежда до травматичното разтваряне на субекта в колективното, където той не различава свое от чуждо и назовава свое неприсвоеното, а отхвърля същностното като привнесено и външно.

Това е в основата на болезнения полушизофренен, порочно хебефренен и повсеместно актуален нарцисизъм, който най-напред Теодор Адорно, а малко след него и Ерих Фром разпознават като повсеместен *колективен нарцисизъм*. Той не е просто чувство на превъзходство спрямо другите, а болестно отричане на тяхната способност и право за самодефиниране, самоопределение, независимост, или иначе казано, в дискурса на естетическото, на абсолютния аксиологически закон за правото на „слу-

чайното като такова“, т.е. на неповторимата уникалност, която не може да бъде очаквано да се повтори, което довежда до напълно естествено, дълбоко съчувствено и спонтанно отношение, което се капитализира като ценене. Естетическото е реализируемо и смислено в своята безкористна безметежност, единствено като неповторима случайност, т.е. като излив на неограничена свобода, която се саморазпознава и освобождава във всичко подтичка към свободно самосъзерцание, саморазпознаване и саморазгръщане – пищното цъфтене на цвета, екстатичния захлас по целостта.

Красотата, за разлика от нарцистичното вцепеняване, предполага скрита вътрешна динамика, съзерцанието – не стоене на едно място, напротив, то е трескаво, задъхано пърхане, вътрешно движение – поток, игра, някакво спокойно неспокойствие, което прераства до обитание и преживяване, то има вътрешна структура и динамика, макар основната му характеристика да е пълната откритост, мигновеност и всеобхватност. Неспособният на екстаз Нарцис е същество на застоя, емблема на съществуване без значение, на език без метафори, на пределна тежест на материалното, което не може да бъде сублимирано от формата. Може би поради това в митологичния език „метаморфозата“ е белег на екстатично преобразяване-прераждане, една нова онтологична, дискурсивна, но и семантична ситуация, една изкупителна реинкарнация. В метаморфозата на практика работи всичко от онова, което можем да определим като метафоричното съзнание – не просто пренос, а връзка, откриване на скрити мостове – свързаност, ново смислово единение, някакво цялостно преоценяване, което подтиква живота напред, нещо като чиста метемпсихоза – прехвърляне на душите. Метаморфозата става особено показателна за онова, което не е сторено от предишната форма, онова, което може да се постигне само в една напълно нова форма – облик, образ, роля, игра, език, съдба.

Ние се преобразяваме в езика си, за да може да се уширим, да не останем затворени само в себе си. Обичта ни учи на това, самотата е ужасът на затвореността, на невъзможността за екстазиране, порив въвн от себе си. Езикът ни уширява, но и нещо повече, той ни учи да доволстваме, превръща ни в съще-